

K ZGODOVINI INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA

Obravnava zajema samo t. i. Ramovševo obdobje od jeseni 1945 do njegove smrti sredi septembra 1952. Kot osrednja znanstvena osebnost v slovenističnem jezikoslovju ter glavni strokovni in organizacijski dejavnik na Akademiji (generalni sekretar, predsednik) je zastavil ves svoj ugled in ustvarjalne moči, da bi se v okviru Akademije začele sistematično uresničevati zamisli o temeljnih delih o slovenskem jeziku; vedel je, da jih bo mogoče izpeljati samo s skupnim prizadevanjem slovenistov in drugih filologov vseh generacij, ki so voljni po svojih močeh in znanju prispevati svoj delež v tem pomembnem nacionalnem podjetju. Po bridkih vojnih izkušnjah je v nič manj zapletenih povojnih razmerah iskal in našel ustrezne poti, da se je delo v slovenskem slovaropisju in dialektologiji v okviru Akademije začelo, čeprav načela, postopki in cilj zlasti za slovar knjižnega jezika še dolgo niso bili jasni. Ramovš je kljub pojemajočemu zdravju vsaj prva leta položaj obvladal; dokaj jasno se je zavedal, kaj in koliko bo za te načrte mogoče doseči pri oblasteh, imel je pregled nad kakovostjo slovenistov in drugih potencialnih sodelavcev; bil pa je trden tudi v tem, da vsi priznavajo njegovo znanstveno in človeško avtoriteto. Včasih se celo zdi, da je ta zaverovanost vanj preveč vplivala na (ne)samostojnost in kritičnost njihovega mišljenja in zavirala prepotrebno pobudnost in odgovornost.

Za boljše razumevanje nastanka, pomena in vloge Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (po Ramovšu je bil Inštitut imenovan leta 1986 na predlog pisca tega prispevka) v slovenski jezikoslovni znanosti in kulturi ne bo odveč, če se na kratko ozremo tudi v njegovo predzgodovino, zlasti v desetletji med vojnama. Medtem ko je bilo raziskovanje slovenščine do konca prve svetovne vojne osredinjeno deloma v graškem in dunajskem univerzitetnem središču, kjer so na tem področju delovali slovenski znanstveniki, in deloma v slovenskih deželah (zlasti slovaropisje in slovničarstvo ter publikacije Slovenske matice, od 1864), se je po razpadu Avstro-Ogrske in vključitvi večine slovenskega jezikovnega ozemlja v Jugoslavijo prenesla ta dejavnost skoraj v celoti domov, na slovenska tla.

Za naše vprašanje je pomembno, da je takrat od leta 1921 delovalo Društvo za humanistične vede, v katerem je imela skrb za slovenistiko nedvomno osrednje mesto; izhajala je znanstvena revija Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino (1918–1931), bilo je ustanovljeno Slavistično društvo (1935), ki je začelo izdajati četrtletno revijo Slovenski jezik (1938–1941), vrstila so se prizadevanja za ustanovitev slovenske Akademije znanosti in umetnosti (ustanovljena je bila konec leta 1938; gl. poročilo Frana Ramovša K zgodovini ustanovitve akademije v Ljubljani, *Letopis AZU* 1, 1938–1942, Ljubljana 1943, 7–13; prim. tudi: F. Jakopin, Delo Frana Ramovša za SAZU, v: *Jezikoslovni zapiski* 1, Ljubljana 1991, 19–24).

Za slovenistično raziskovanje in vzgojo naraščaja je bil še posebno pomemben Seminar za slovansko filologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, ki ga je od začetka (1919) do upokojitve 1952 vodil Rajko Nahtigal, slovenistično jezikoslovje v njem pa je razvijal Fran Ramovš. (Ta fakultetna ustanova, ki je bila personalno povezana z vsemi že omenjenimi slovenističnimi dejavniki, se je nekaj let imenovala Inštitut za slovansko filologijo, od šestdesetih let Oddelek za slovanske jezike in književnosti, v sedemdesetih letih je bila preimenovana v Pedagoško-znanstveno enoto za slovanske jezike in književnosti, od osemdesetih let je spet Oddelek za slovanske jezike in književnosti; prim. Breda Pogorelec, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, v: *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani, 1919–1989*, Ljubljana 1989, 131–146.)

Naloge, ki jih je pozneje opravljal in jih še opravlja Inštitut, so bile večkrat navajane med najmočnejšimi argumenti za ustanovitev Akademije; med drugim je slovenistični jezikoslovni program, ki so ga pripravljavci Akademije konec dvajsetih let poslali v premislek beograjski in zagrebški akademiji, obsegal kar polovico vseh njenih načrtovanih nalog (prim. *Letopis AZU* 1, Ljubljana 1943, 9). Ko je Akademija v zelo skromnih in omejenih razmerah začela delati, zaradi nemirnih let pred začetkom druge svetovne vojne in med njo na organizacijo Inštituta (s strokovnjaki in ustreznimi prostori) ni bilo mogoče misliti, čeprav se je nekaj Ramovševih načrtov in zamisli, ki so bili pozneje del raziskovalne vsebine Inštituta, že začelo uresničevati (npr. za etimološki slovar slovenskega jezika; gl. Fran Ramovš, Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika, v: *Letopis AZU* 1, Ljubljana 1943, 352–359). Nasploh je mogoče reči, da je Inštitut nastal z združenjem različnih komisij, odborov, leksikografskega oddelka in zavoda za kulturo slovenskega (knjižnega) jezika, ki so se deloma že med vojno (komisije), deloma pa zlasti po njej ukvarjali z raziskovanjem in kulturo slovenskega jezika. Eno od ključnih vprašanj je bilo pri tem seveda ustvarjanje in pridobivanje stalnih delovnih mest za raziskovalce, saj je bil sprva Fran Ramovš sam in je lahko računal samo na redke honorarne sodelavce, ki so bili bodisi upokojeni srednješolski profesorji ali so imeli svoje glavne delovne obveznosti zunaj Akademije. Nikakor ne gre spregledati tudi prostorskih stisk, ki spremljajo življenje Inštituta do današnjega dne; leta 1947 je Ramovš z veseljem zapisal, da si je Inštitut z leksikografskim oddelkom (odbori in komisijami) pridobil posebno sobo.

Zgodovina Inštituta je na kratko prikazana v publikaciji SAZU *Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev Slovenske akademije znanosti in umetnosti* (Ljubljana 1976 (Biblioteka 5), 79–80). Tam je zapisano, da je bil »Inštitut za slovenski jezik ustanovljen leta

1945, in to z namenom, da zbira slovensko jezikovno gradivo in ga uporabljaja za izdelavo temeljnih del v slovenskem jezikoslovju. (Prim. tudi: F. Jakopin, Delo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, v: *Rasprave Zavoda za jezik* 15, Zagreb 1989, 53–56.) Navedeni podatek o ustanovitvi vendar ne gre jemati dobesedno, pač pa ga lahko zagovarjamo vsebinsko. Vse namreč kaže, da o ustanovitvi Inštituta iz tega časa ni ohranjena nobena listina, saj se uradno takrat tudi nikjer ne omenja. Arhiv Inštituta za leta 1945, 1946 in 1947 še ne obstaja, v (neurejenem) arhivu vodstva SAZU, ki je v osebi Frana Ramovša združevalo tudi slovenistična jezikoslovna in še posebej slovaropisna prizadevanja, pa ustreznega sporočila za ta leta tudi ni najti. Še najbolj se lahko zanesemo na poročila Frana Ramovša, ki je bil do leta 1950 generalni sekretar Akademije, obenem pa je vse do svoje smrti leta 1952, tudi ko je bil predsednik SAZU, vodil celotno dejavnost pri načrtovanju in zasnovah raziskovanja slovenskega jezika in je bil od junija 1947 upravnik Inštituta. Čeprav je imel zaradi kapi v letih 1949–1952 na Filozofski fakulteti večkrat daljši bolezenski dopust in zadnje leto ni več predaval, so prihajali s fakultete k njemu po nasvete glede novih nastavitvev in drugega v okviru slavistike, pa tudi širše; še nekaj tednov pred smrtjo se je moral ukvarjati s kandidaturo Nikole Pribiča, ki se je potegoval za mesto docenta za srbohrvaški jezik (po smrti Aleksandra Stojičevića). Kako malo se je takrat na Ramovševo težko bolezen oziral tudi Milan Vidmar, priča njegovo pismo z dne 13. avgusta 1952, v katerem na 13 straneh Ramovšu kot predsedniku SAZU razlaga zgodovino svojega Inštituta za elektriško gospodarstvo (v dopisu je zanimiv podatek (očitek), da AZU jeseni 1945 Vidmarjevega inštituta ni hotela ustanoviti), ki je v sporu z beograjskimi »tekmeci« in oblastni zašel v veliko gmotno stisko, in pričakuje od Ramovša, da bo posredoval pri Kardelju in Kidriču. Ohranjena sta Ramovševa dopisa njima v Tržič s prošnjo za sprejem »v mučni zadevi«; v njegovem jeziku se že pozna pojemanje nekdanje stilne elegancije (Arhiv Inštituta, 1952).

Da je mogoče imeti zadnje mesece leta 1945 za praktični začetek delovanja Inštituta (brez formalne ustanovitve), dokazuje nekaj trdnih dejstev. Zakonsko podlago za ustanovitev in delovanje različnih znanstvenih in raziskovalnih enot je dobila Akademija z Začasno uredbo o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki je bila izdana dne 6. septembra 1945 in sta jo podpisala predsednik Narodne vlade Slovenije Boris Kidrič in prosvetni minister dr. Ferdo Kozak (objavljena je bila v *Letopisu AZU* 2, 1943–1947, Ljubljana 1947, 11–17; obsegala je 26 členov). Obema podpisnikoma Uredbe se je Ramovš dne 17. septembra 1945 z dopisom zahvalil. (Pri tem je z vidika jezikovne etikete vredno omeniti, da je pismo predsedniku vlade naslovil: Spoštovani gospod tovariš ...; da se mu tako naslavljanje ni pomotoma zapisalo, priča tudi

Ramovševo pismo Franu Sal. Finžgarju za 75-letnico 9. februarja 1946 (Spoštovani gospod in tovariš ...) in dopis 5. aprila 1946 predsedniku ljudske vlade Hrvatske dr. Vladimirju Bakariću – Spoštovani gospod in tovariš predsednik –, ko ga Fran Ramovš in France Kidrič prosita, naj izposluje preklic konfinacije za prof. Stjepana Ivšiča, znanega hrvaškega jezikoslovca, ki je bil v času NDH rektor zagrebškega vseučilišča. Prošnja je bila pozitivno rešena.)

V tej Uredbi, ki je vsaj za silo zapolnila pravno praznino o obstajanju in delovanju Akademije po koncu vojne 1945, je bilo v 2. odstavku 3. člena določeno: »Za pravilno upravljanje, obravnavanje in usmerjanje znanstvenih ali umetniških prizadevanj Akademija ..., ustanavlja in upravlja v okviru razpoložljivih sredstev raziskovalne znanstvene inštitute s primernim številom znanstvenih sodelavcev (aspirantov, kandidatov za akademjski doktorat itd.) ...« (Zanimivo je, da je bil iz osnutka Uredbe, ki ga je poslal vladi v avgustu 1945 Fran Ramovš, v vladni redakciji črtan Akademijin atribut »slovenska«.)

Tako je glavna skupščina Akademije v duhu omenjene Uredbe dne 2. oktobra 1945 sprejela delovne predloge in ustanovila odbore in komisije: za slovar knjižnega jezika, za lingvistični atlas, za topografski slovar, za slovar slovenskih priimkov ... (gl. *Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 129). Delovni načrt za raziskovanje slovenskega jezika je v obrisih predstavil Fran Ramovš že 3. oktobra 1945 v proračunskem predlogu za leto 1946. Nadrobneje je ta načrt razčlenil, opisal in utemeljil v pismu prosvetnemu ministru Ferdu Kozaku dne 13. oktobra 1945: Najprej govori o komisiji za etimološki slovar slovenskega jezika, ki jo sestavljajo člani AZU Nahtigal, Ramovš in I. Grafenauer, k delu pa bodo pritegnjeni še Oštir, Kelemina, Grošelj, Šmalc (za izpisovanje furlanskega slovarja *Il nuovo Pirona*) in Kolarič (posebno za bavarščino); pretežni del etimoloških raziskav naj bi predvidoma opravil Ramovš sam, »ki bo tudi končno redakcijo izvršil«.

Na drugem mestu omenja Ramovš v istem pismu Kozaku Odbor za slovar knjižnega jezika, ki ga sestavljajo tile člani AZU: Nahtigal, Kidrič, Ramovš, Grafenauer, Polec, Finžgar, Župančič. Ta odbor ima več med seboj povezanih 'smotrov': pripravil naj bi veliki akademski slovar, v katerem bo vsaka beseda dobila svojo 'biografijo' – kdaj je bila prvič zapisana, kakšne zveze ima, kakšne pomenske prehode je doživljala, ali je odmrta itd.; za zgled so nam lahko, tako Ramovš, podobni slovarji drugih akademij, npr. zagrebške ali praške. Dalje ugotavlja Ramovš, da bo delo za ta slovar dolgotrajno; in ker je Pleteršnikov slovar pošel, je potreba po novem Pleteršniku nujna. Zato namerava Odbor najprej izdati dopolnjenega in moderniziranega Pleteršnika; v tej izdaji naj bi bila na novo določena tudi pravopisna in pravorečna norma, vseboval

pa naj bi tudi vso osnovno terminologijo. Za pozneje predvideva izdajo velikega terminološkega slovarja za vse stroke. Tu nove izdaje Slovenskega pravopisa še ne omenja.

V pismu Ramovš poudarja, da bo za to obsežno pripravo slovarjev nujno treba ustanoviti in strokovno usposobiti osrednjo znanstveno pisarno Akademije (v resnici je to zarodek Inštituta za slovenski jezik), ki bo vodila vso evidenco ekscerptov in drugih pripravljalnih del. Za vodjo te pisarne (po Uredbi je načeloval pisarni Akademije njen generalni sekretar, tj. Fran Ramovš) predlaga dr. Mateja Šmalca, pravnika, upokojenega univerzitetnega tajnika, ki naj ga ministrstvo reaktivira in sprejme v redno službo s 1. januarjem 1946, saj so zanj sredstva že predvidena; Ramovš je predlagal tudi plačilni razred III/2, in nastavitev je bila z omenjenim datumom res izpeljana. Šmalca srečamo pozneje tudi med sodelavci Slovenskega pravopisa 1950, sicer pa je iz arhiva Akademije razvidno, da je obvladal več svetovnih jezikov (za Ramovša je prevajal dopise v francoščino in angleščino).

Kot ekscerptorje za načrtovane slovarje Ramovš v pismu predvideva tele profesorje: Šolarja, Kolariča, Rupla, Bajca (o njem še pove, da pride v poštev tudi za lektorja slovenskega knjižnega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani; to delovno mesto je treba v letu 1946 na fakulteti zagotoviti; z lektoratom je res začel v šolskem letu 1947/48), Merharja, Tomšiča, Janeza Logarja, Tineta Logarja, Sovreta, Karlina, Kalana, Legiša, Boršnikovo, Bizjaka, Javornika, Novaka in »še kogak«. Precej zgovoren je neabecedni vrstni red imen, ki ne upošteva niti (čisto) generacijskega načela niti formalne kvalifikacije, temveč je sestavljen po preišljenem Ramovševem tehtanju in presoji posameznikove »uporabnosti« za slovaropisne namene. O Šolarju dodatno omeni, da bi ga »uporabili« obenem še kot pomožno moč redakcije novega Pleteršnika. Zato prosi, naj ga ministrstvo sprejme v službo na eni od srednjih šol v Ljubljani (kot profesor bivše škofijske gimnazije v Šentvidu je bil Šolar namreč brez službe), istočasno pa mu izposluje takojšen dopust z nalogo, da prevzame delo pri »leksikalnem oddelku« Akademije in pri »odboru jezikovne posvetovalnice«. (Stvar precej spominja na Pleteršnikove okoliščine v začetku dela za njegov slovar.) Šolar je bil potem z aprilom 1946 kot znanstveni sodelavec sprejet na delo in dodeljen znanstveni pisarni Akademije. V potrdilu z dne 24. aprila 1946, ko je Šolar začel z delom, Ramovš v petih točkah našteje njegove delovne naloge: 1) ekscerpiranje vseh del Ivana Cankarja za akademski slovar slovenskega knjižnega jezika, 2) kontrola ekscerptov drugih nabiralcev gradiva, 3) kontrola izpisov za kartoteko slovenskih priimkov, 4) priprava redakcije Antona Breznika zbranih spisov, 5) delo v splošni terminološki komisiji. Naštete obveznosti so bile nedvomno preobsežne za enega stro-

kovnjaka, vendar je Ramovš zaradi poznavanja neugodnih (političnih) okoliščin v zvezi s Šolarjem presodil, da je treba zanj prikazati kar največjo obremenitev.

V nadaljnjih dopisih ureja Ramovš za Šolarja še vprašanje priznanja službenih let, ker kot profesor na škofijski gimnaziji v Šentvidu med vojnama ni bil pokojninsko zavarovan; določen mu je bil plačilni razred (IV/1) in dodeljena dodatna živilska nakaznica LD (za lahke delavce), ki je bila pozneje spremenjena v SD (za srednje težke delavce). Ob tem je treba pripomniti, da so dobivali akademiki, direktor upravne pisarne Baebler in vodja znanstvene pisarne Šmalc nakaznice TD kategorije (za težke delavce). Spominjam se, da so do konca leta 1949 dobivali dodatne živilske nakaznice (LD) tudi redni asistenti na univerzi.

Danes seveda ni mogoče z zanesljivostjo ugotoviti, zakaj je Ramovš postavil Šolarja pred vse druge slovenistične jezikoslovce. Res je bil med njimi najstarejši, vendar verjetno to ni bilo odločujoče; prej je mogoče domnevati, da je videl v Šolarju pravega Breznikovega učenca in nadaljevalca njegovega dela, zlasti na področju slovenskega slovarstva, ki je najbolj potrebovalo temeljitih raziskovalcev in praktikov; vedel je tudi, da se bo v celoti posvetil raziskovalnemu delu, saj na predavateljsko dejavnost v novih razmerah ni mogel več misliti. Šolar se je bil izkazal tudi pri obravnavi pravopisnih vprašanj ob predelavi Breznik-Ramovševega pravopisa 1935 za novo izdajo 1937. (Prim. Stane Suhadolnik, Utrditev in uzakonitev slovenskega pravopisa leta 1937, v: *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1987 (Obdobja 7), 499–506; isti, Šolar-Ramovšev načrt za slovar knjižnega jezika, 10 strani tipkopisa v arhivu Inštituta 1990. V prispevku Suhadolnik močneje poudari Šolarjevo vlogo v slovarstvu na Akademiji, saj že v naslovu njegovo ime postavi pred Ramovša; kritično prikaže zlasti njegovo obdelavo poskusnih gesel od *glava* do *glavurda*; ugotavlja preveliko naglico, slovaropisno neizkušenost, nedoslednosti.) Mogoče pa se je Ramovš s Šolarjem hotel nekako oddolžiti tudi Brezniku.

V omenjenem pismu Kozaku govori Ramovš tudi o slovenskem lingvističnem atlasu, za katerega je sam izdelal mrežo točk, kjer bo treba zapisati narečno gradivo, in je za to pripravil ustrezno vprašalnico. Naslovniku je tudi že sporočil, da namerava za to delo pridobiti ali Janeza (!) ali Tineta Logarja, saj o njih trdno ve, da »tudi v kratkih zlogih razlikujeta intonacijo«. Odbor naj bi vodili Ramovš, Nahtigal in Grafenauer. V istem pismu omenja še topografski slovar (Kos, Hauptman, Ramovš) in terminološko komisijo (Polec, Milan Škerlj, Ramovš).

Ramovševi slovenistični jezikoslovni načrti, ki jih je predstavil v pismu Ferdu Kozaku, in njihove utemeljitve so sestavljale tudi jedro

njegovega Poročila na slavnostni seji glavne skupščine Akademije ob Prešernovem prazniku 8. februarja 1946. Tudi o organizaciji te skupščine se je Ramovš dogovarjal s Ferdom Kozakom; nanjo je bilo povabljenih 193 zunanjih gostov (Tito se je opravičil), med njimi tudi Dušan Pirjevec kot načelnik propagandne komisije pri predsedstvu vlade LRS. Scenarij za skupščino je bil izdelan do vseh nadrobnosti; akademikom je bilo celo nasvetovano, da naj v dvorani sedejo zraven političnih gostov, ki jih poznajo (Arhiv SAZU, fasc. 1946).

V svojem poročilu na slavnostni skupščini Akademije je Ramovš poudaril, da se Slovencev tudi v znanosti drži zamudništvo in drobtinčarstvo, da imamo skopo dediščino pretekle dobe, ki nas ni obdarila z zadovoljivim številom znanstvenega naraščaja (*Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 137). Zato z nekakšnim zadoščanjem ugotavlja, da se je Akademiji posrečilo že v letu 1945 ustanoviti kemični inštitut ter »nič manj kot 11 delovnih odborov in komisij« (prav tam); med njimi jih je več kot polovica z območja slovenskega jezika. Pripomniti je treba, da Ramovš, zavedajoč se, da ima pred seboj širšo in precej neuko publiko, glede poimenovanja in ločevanja komisij, odborov, oddelkov in zavodov ni bil preveč dosleden. Tako govori o leksikografskem oddelku, ki naj opravi 4 naloge (veliki akademski slovar; nova, predelana izdaja Pleteršnikovega slovarja; veliki terminološki slovar; Slovenski pravopis); znotraj tega omenja osrednjo leksikografsko pisarno akademije, leksikografski odbor za Pleteršnika, terminološko komisijo in poseben odbor za SP. Dalje za znanstveno pisarno leksikografskega oddelka še pove, da ima biti obenem posvetovalnica za tekoča pravopisna, pravorečna, frazeološka, stilistična in terminološka vprašanja; skratka, znanstvena pisarna se ima polagoma in postopoma razviti v stalni osrednji zavod za kulturo slovenskega knjižnega jezika (*Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 139). S tem je že predvidel in napovedal ustanovitev Zavoda, ki je bil čez nekaj mesecev, poleti 1946 priklican v življenje, verjetno »ad personam« za Otona Župančiča, ki je postal kot višji znanstveni svetnik stalni sodelavec, uslužbenec Akademije in upravnik Zavoda. Ko je leta 1950 izšel Slovenski pravopis (Župančiču v spomin), je v njem navedeno, da sta novo izdajo pripravila Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika (po prvi izdaji Breznik-Ramovševega *Slovenskega pravopisa* iz leta 1935).

V poročilu na Glavni skupščini AZU 21. decembra 1946 (*Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 144–151) Ramovš med drugim navaja, da začetna organizacija nekaterih podjetij, kakor so npr. slovar slovenskega knjižnega jezika ali slovenski lingvistični atlas, zahteva strokovno podkovanih moči, zato ni mogoče pričakovati rezultatov že jutri, marveč šele po daljši dobi. (France Kidrič je bil v istem Letopisu (str. 7) veliko bolj navdušeno optimističen: Lingvistične komisije in zavod za kulturo slovenskega

jezika utegnejo v nekaj letih dovršiti delo, za kakršno so porabile druge akademije vrsto desetletij.) V poročilu Ramovš dalje omenja, da je bil Akademiji dodeljen prof. Jakob Šolar, ki je pritegnjen v komisijo za slovar slovenskega knjižnega jezika in njen ožji delovni odbor, dalje v komisijo za slovenske priimke, v jezikovno komisijo, ki pregleduje in odobrava terminologijo in izdeluje tudi jezikovne referate za Zavod za kulturo slovenskega jezika. Ob tem nadaljuje, da je AZU v drugem polletju prevzela v svoj uradniški sestav člana Otona Župančiča, ki je prevzel posle na novo ustanovljenega Zavoda. Ko govori o novih inštitutih (fizikalnem, speleološkem, elektrotehničnem), inštituta za slovenski jezik še ne omenja, pač pa predvideva pomnožitev nameščencev v znanstveni pisarni AZU. Poroča tudi o svojem tritedenskem študijskem bivanju v Leningradu (od 25. junija do 15. julija 1946), ko se je udeležil ožjega sestanka ruskih, poljskih, čeških in jugoslovanskih predstavnikov slavističnega jezikoslovja. Dalje pravi, da je ob tej priložnosti »podrobno preštudiral tudi aparaturo akademijske podružnice za Ruski lingvistični atlas v Leningradu, ... si ogledal lingvistični inštitut Marrov v Moskvi ter si pridobil dober vpogled v organizacijo, upravo in delo posameznih akademijskih inštitutov«.

Pod točko g) osnovnega načrta znanstvenih raziskovanj omenja »nadaljevanje že začelih del v dosedanjih akademijskih komisijah in odborih (leksikografski oddelek; slovar slovenskega knjižnega jezika; pravopis in pravorečje; slovar slovenskih priimkov; etimološki slovar; terminološka komisija) in dialektološka eksploracija za lingvistični atlas«. O zadnjem še doda, da je komisija dokončno izdelala mrežo krajevnih imen, kjer se ima gradivo nabirati; vseh krajev je 312. Govori še o vprašalnici, ki ima 16 razdelkov in vsebuje 870 vprašanj, ter da je v počitniških dneh znanstveni aspirant dr. Tine Logar začel zbirati gradivo v vrhniškem in poljanskem okraju; prva eksploracija v večjem obsegu pa je določena za leto 1947. Poroča še o delu terminološke komisije, komisije za etimološki slovar; v leksikografskem oddelku zdaj že posebej omeni tudi komisijo za pripravo pomnožene izdaje pravopisa in pravorečja.

Tudi po uradni ustanovitvi Inštituta za slovenski jezik junija 1947 iz seznama zavodov, komisij in odborov Akademije (*Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 20–22) še ni razvidno, kateri odbori in komisije spadajo v Inštitutov okvir, saj se vseh 19 enot Akademije (ne glede na poimenovanje) zvrsti po enakovrednih zaporednih številkah; samo Ramovševo ime povezuje Inštitut (5.), katerega upravnik je, s komisijo za etimološki slovar (8.), komisijo za slovar slovenskega knjižnega jezika (9.), z odborom za lingvistični atlas slovenskega jezika (10.), odborom za slovar slovenskih priimkov (13.) in terminološko komisijo (16.); Zavod za kulturo slovenskega jezika z upravnikom Otonom Župančičem stoji z zap. šte-

vilko 4 celo pred Inštitutom. (V *Letopisu SAZU* 3, 1948–1949, Ljubljana 1950, v Ramovševem poročilu Delo v inštitutih in komisijah (273–279) slovenistični odbori, komisije ipd. niso več posebej omenjeni, vse je združeno v Inštitutu za slovenski jezik, tudi Zavod za kulturo slovenskega jezika je po Župančičevi smrti (1949) postal njegova sekcija oz. komisija. Osamosvojena pa je terminološka komisija, za katero je na str. 278 rečeno, da je »skoroda dokončala zbiranje gradiva za pravne vede«.)

Sestava Komisije za slovar slovenskega knjižnega jezika je zdaj (1947) trostopenjska: na vrhu so akademiki Finžgar, Grafenauer, Kidrič, Nahtigal, Polec, Ramovš, Župančič (navedeni so po abecedi), v drugi vrsti je ožji delovni odbor: Ramovš, Šmalc, Šolar, Rupel, Kolarič, Bajec (tu je Šmalc kot vodja znanstvene pisarne pred Šolarjem; čudno je, da stoji Rupel pred Kolaričem, ki je bil leta 1947 že redno zaposlen znanstveni sodelavec v Inštitutu); in v tretji vrsti so t. i. kolektorji, med katerimi so tistim v pismu Kozaku 13. oktobra 1945 dodani še: Šmalc, Mole Rudolf, Moder, Gspan, Bačar, Sterletova, Pacheiner, Christofova, Uršičeva, Jere, Dodič, Pirnat, Suhadolnik, Sirk, Sušnik, Osana, Gregorič, Lovrenčič, Mrak, Wester, Pretnar, Vernik, A. Debeljak, Tavzes, Matičič, Zajc; od prejšnjih manjka na tem seznamu samo Merhar. Skupno naj bi bilo torej konec 1947. leta 41 izpisovalcev za Slovar; njihova sestava se je precej menjavala, število pa je doseglo v letih 1946–1952 po Suhadolnikovem seznamu (gl. opombo 23 v zgoraj navedenem prispevku) 75 izpisovalcev.

O precej nesposobnem stanju v Leksikografskem oddelku AZU je poročal Ramovš prezidentu AZU Francetu Kidriču v dopisu 16. junija 1947. Takole pravi: Oddelak dela na sledečih velikih delih: 1) slovar slovenskega knjižnega jezika, 2) prireditvev pravopisa in pravorečja, 3) sodeluje s terminološko komisijo pri zbiranju in opravljanju gradiva za terminološke slovarje, 4) pri zbiranju gradiva za slovenski etimološki slovar. (Opazno je, da predelava Pleteršnikovega slovarja ni več omenjena; na njegovo mesto se je pomaknil SP.)

Za vse to ima AZU točne delovne načrte, poiskala je delavce in jim dodelila določene delovne odseke. Zbiratelj in ekscerptorjev je 38 – od teh jih dela marljivo samo 5, in sicer upokojeni profesorji, vsi drugi slavisti po srednjih šolah ali drugih ustanovah doslej skupaj niso prispevali niti enega listka, kar pa ni sabotaža, ampak njihova preobremenjenost z nestrokovnim delom. Za upravno delo leksikografskega oddelka ima AZU samo eno moč, ki je dragocena kot ekscerptor in redaktor, v čemer je težišče njegovega dela (gotovo ima v mislih Šolarja, ne Šmalca); zato nastaja v delu Leksikografske komisije (prej govori o oddelku) zastoj. Pomanjkanje moči grozi tako po eni kot po drugi strani delo za(u)staviti. Za primer: Češka akademija je imela 200 ekscerptorjev in upravni aparat je štel in še šteje 18 stalnih uradnih delavcev.

Ali ni pravzaprav čudno, da organizator dela (mišljen je seveda avtor dopisa Fran Ramovš) še ne vrže vsega skupaj v koš, marveč še upa, da bo našel nekje razumevanje, če že ne spoznanja? Prezidentu predlaga, da bi morali stalno nastaviti na AZU koga iz srednje šole, saj tudi terminologija ne more naprej brez leksikografa. Svoj dopis končuje z besedami: AZU bo morala na vsak način zainteresirati Predsedstvo vlade in Ministrstvo za prosveto, da ji dodele strokovno sposobne moči za opravilo tega dela – sicer se načrti spremene v fraze.

Ustanovitev Inštituta za slovenski jezik je najbrž sprožila določeno nelagodje pri prezidentu akademije Francetu Kidriču. Nenavadno je namreč, da je Ramovš (in ne Kidrič) že v začetku julija 1947 predlagal prezidiju AZU, naj ustanovi poseben inštitut za literature. To se je tudi takoj zgodilo, saj je v odgovoru na anketo ministrstva za prosveto že 18. julija omenjen skupaj z drugimi inštituti in zavodi Akademije; upravnik inštituta je postal France Kidrič. V istem dopisu Ramovš poroča ministrstvu o Inštitutu za slovenski jezik, ki je samostojna znanstvena ustanova AZU; našteje njegove že znane naloge in pripominja, da Inštitut nima nobenega stalnega uslužbenca in si mora pomagati z zunanjimi sodelavci; za slovar knjižnega jezika ima prideljena dva srednješolska profesorja (Jakoba Šolarja in dr. Mileno Uršič), za kolektorja atlasa »uporablja« znanstvenega aspiranta dr. Tineta Logarja itd.

Tisto poletje se je tudi zagrebška akademija s pismom (tajnik filološkega razreda Antun Barac) obrnila na Ramovša s prošnjo, naj jim pošlje statute ipd. akademijskih enot, ki se ukvarjajo z jezikom; posebno jih je zanimal Župančičev Zavod. Ramovš je poslal statut Zavoda s pripombo, da ima AZU tudi poseben oddelek za leksikografijo, etimološki slovar in lingvistični atlas. Vse kaže, da je imela JAZU po vojni velike težave pri vzpostavljanju in organiziranju raziskovalnega aparata, saj bi sicer kot ustanova z dolgoletnim izročilom ne prosila za pomoč šele nekaj let delujočo akademijo v Ljubljani.

S Terminološko komisijo in s terminologijami sploh sta imela Ramovš in Šolar ves čas veliko opravka. O tem priča več dopisov. Dne 21. junija 1947 piše npr. Ramovš Društvu inženirjev in tehnikov o tehniški terminologiji in izdajanju ustreznih slovarjev; sporoča jim navodila v šestih točkah in svoje mnenje glede javne razprave o terminoloških vprašanjih. Od takih razprav si ne obeta nič drugega kot »diletantiziranje«. Pozneje, leta 1950, je prosil Ramovša histolog Alija Košir (konec petdesetih let je bil kot član SAZU tudi predsednik njene Terminološke komisije), naj intervenira pri Državni založbi Slovenije, kjer naj bi izšla druga (v resnici je šlo za novo delo; naslov prejšnjega Černičevega slovarja je bil *Klinični besednjak*, Ljubljana 1941) izdaja Černičevega *Slovenskega zdravstvenega besednjaka*, in prepereči njegov izid, češ da

je v slovarju veliko napak. Ramovšev odgovor je bil kratek: »Ne smem si vzeti pravice, še manj dolžnosti, da bi komurkoli že nasvetoval ali odsvetoval izdajo knjige, ki je že oddana ali ki jo kdo misli oddati v katero koli založništvo. V danem primeru je predvsem stvar zdravnikov, da se najprej pomenijo o zbranem gradivu. Šele za piko pridejo jezikoslovci v poštev. Ker tudi nimam pred seboj rokopisa, sploh o njem soditi ne morem.«

Skupaj z odklonilnim poročilom o predloženem rokopisu tehnične terminologije inž. V. Skaberneta (Arhiv Inštituta, 14. 12. 1951) je poslal Šolar upravniku Inštituta za slovenski jezik Ramovšu tudi dopis o neurejenih razmerah v Terminološki komisiji, ki da je edina ustanova SAZU z nedoločenimi nalogami. »Ko sem se v zadnjem času ukvarjal z različnimi izdelki in načrti terminologij, mi je postalo popolnoma jasno tudi to, da jih imeti ne more, vsaj v ti obliki ne, v kakršni zdaj živi.« Nato sledi Šolarjev predlog, kako bi bilo treba v prihodnje terminološko delo organizirati, da bi se stvari premaknile na bolje. Po njegovem ni prav, da je Terminološka komisija prideljena razredu za jezik in literature; izdelujejo se namreč terminologije vseh vrst: pravna, tehnična, medicinska, matematična, geološka, agronomska, različnih obrti itd. Zato spada vse to delo v območje ustreznih strokovnih organizacij na SAZU ali zunaj nje; in po Šolarjevem prepričanju bi bilo treba Terminološko komisijo razformirati in delo prenesti na strokovna področja. Nato v svojem dopisu razporedi posamezne terminologije po razredih in predvidi morebitni medrazredni koordinacijski odbor, ki naj bi skrbel za usklajeno delo; njegove naloge obrazloži v štirih točkah: odbor 1. daje končno potrdilo vseh terminoloških predlogov, 2. izdelava skupna metodična navodila za delo, 3. daje pobudo za ureditev terminološkega dela v strokah, kjer vlada zmeda, 4. skrbi in podpira izdajanje posameznih terminologij po enotnih vidikih. Tiskanje terminologij po čisto praktičnih vidikih ne spada v izdaje akademskih publikacij.

Glede jezikovne pomoči strokovnim terminološkimi odborom Šolar meni, da bi si morali poiskati »kakega skrbnega slavista in z njim pregledati sporna vprašanja. Nikakor pa ne more biti naloga Inštituta za slovenski jezik, da bi bil dolžan pregledovati in jezikovno odobravati tako delo, ker sicer ne pride do svojega dela, marveč se bo izrodil v navadni korektorski inštitut«. Na koncu podpre svoj predlog za rešitev terminoloških vprašanj še z dejstvom, da ljudje zunaj akademije zmotno mislijo, da ona sama skrbi za terminologijo vseh strok, in pričakujejo, da jo bo tudi izdala. S predlagano rešitvijo bi se izognili različnim nesoglasjem in pospešili izdelavo terminologij.

Komaj štiri dni pozneje je Šolar sestavil obsežne in zelo kritične Pripombe k poskusu pravne terminologije (Arhiv Inštituta, 18. 12. 1951).

Ob pregledovanju pod črko C zbranega gradiva se sprašuje, ali je to zbirka iztočnic, ki naj se v knjigi obdelajo, ali je to že nekaka oblika, v kakršni naj bi se pravna terminologija objavila. Če je prvo, je stvar šele na začetku, če je drugo, taka zbirka neobdelanega gradiva nima pravega pomena. V gradivu med drugim pogreša starejših pravnih izrazov, obdelava (kolikor je sploh je) je z mehaničnim nizanjem samostalnikov k pridevniku (ali obrnjeno) precej kaotična, želel bi si več preglednosti v razčlenitvi in razvrstitvi pomenov; pomenska obrazložitev naj bo podana vsaj v tolikšnem obsegu, kolikor je mora vsakdo dobiti v dobrem slovarju (v mislih ima splošni slovar). Dodaja, da je bilo včasih drugače, ko je bilo za Slovence glavno vprašanje nemško-slovenskega razmerja in je bil terminus opredeljen po nemškem izrazu; zdaj mora Slovenec dobiti pojem iz slovenskega izraza in slovenske terminologije. Poleg osnovnih pojmov bo moral slovar razlagati tudi frazeološke zveze. Najtežje in najbolj kočljivo vprašanje (tako Šolar) nastaja pri določanju, kaj je pravni termin. »Če bi jemali v knjigo res le to, kar je 1. s a m o pravnemu jeziku lastno in pomeni samo nekaj p r a v n e g a in 2. kar ima v pravnem jeziku p o s e b e n p r a v n i pomen, potem se bo knjižica sesedla na kaj majhen obseg.« Nato na več straneh z vseh vidikov kritično obravnava številne iztočnice, povezane s carino in carinskimi postopki. Pripombe ima tudi glede slovnične obdelave iztočnic (ki je skoraj ni) in glede pravopisa, posebno o pisanju skupaj, narazen in z vezajem. Na koncu Pripomb je Šolar še zapisal, da je presojal stvar prav posebej s slovarskega stališča in da si želi, da bi take (misli na specialne) terminologije ustvarile podlago za vsestransko dober slovenski splošni slovar. Zato morajo biti v takem slovarju dobre in res ustrezne razlage, saj jih uredništvo (splošnega slovarja) nima kje vzeti, če jih niti terminologije nimajo. Po naročilu Frana Ramovša pravnikom predlaga za jezikoslovnega sodelavca enega izmed treh »gospodov« (Kolarič, Tomšič, Pacheiner); najustreznejši se mu zdi Tomšič. »Sam sem z delom v inštitutu za slovenski jezik tako preobložen, da se ne morem vpregati še v to delo, ker sicer zastane delo pri glavi; že tako ne zmorem vsega sam.«

Glede izpisovalcev za slovar knjižnega jezika se je stvar do konca leta 1948 količinsko sicer izboljšala, vendar je bila kakovost izpisov v glavnem še zelo nezadovoljiva. Iz 14 tipkanih strani obsegajoče okrožnice, ki sta jo izpisovalcem »za slovenski slovar« v imenu uredniškega odbora dne 24. februarja 1949 poslala Ramovš in Šolar (osnutek je gotovo sestavil Šolar), je mogoče razbrati, da je bilo do takrat zbranih okoli 250 tisoč listkov, ki pa zaradi preurejanja prostorov niso bili v celoti pregledani. Vendar že iz gradiva, ki sta ga utegnili pregledati, izhaja, da je nujno vse izpisovalce opozoriti na nekatere bistvene po-

manjkljivosti izpisovanja. Predvsem pogrēšata enotnost tako po tehnični kot po vsebinski plati. O obliki izpisanega listka pripominjata, da se izpisovalci ne drēijo točke 5 Pravil; dostavljata, kje naj bo zapisana iztočnica, kje izpisano besedilo itd. Posebej opozarjata izpisovalce, naj se preveč ne vtikajo v samo redakcijo, naj ne opremljajo iztočnic z naglasi, razen v primerih, ko je beseda iz narečja, ki ga dobro poznajo; tudi slovnična določila naj zapišejo samo takrat, če to res zmorejo; naj ne razlagajo, da je beseda izposojena iz tega ali onega jezika ipd.; naj pišejo čitljivo in ne čisto do roba; naj ne oddajajo besednih seznamov pisarni, ampak naj si take sezname naredijo za svojo uporabo, da ne bodo istega preveč ponavljali; naj izpise pred oddajo natančno prekontrolirajo in jih abecedno uredijo.

Tudi o vsebinski strani dela ugotavljata avtorja okroēnice preveliko neenotnost. Za to, kaj in koliko bo posamezni izpisovalec pobral iz določenega dela, ni točnih predpisov, lahko so dana le splošna pojasnila. Pomembno je, da se izpisovalec zaveda, kakšen slovar naj bi iz tega gradiva nastal, kakšen bo ustroj slovarja; zato naslovnikom sporočata, da gre za obsežen slovenski slovar, ki mora vse besedje z vsemi pomen-skimi odtenki tolmačiti in pojasnjevati predvsem z navedki iz rabe v slovenski knjiēevnosti ali v živi govorici, da bo kakovost slovarja odvisna predvsem od kakovosti zbranega gradiva. Izpisovalcem priporočata, naj prebirajo tudi tuje velike slovarje in opazujejo njihov ustroj. Opozarjata, da je Pleteršnikov slovar star 50 let, da je v njem veliko nerazumljivih besed, veliko sodobnih navadnih pa v njem ni najti; precej je v Pleteršniku tudi samo golih besed, brez zvez in zgledov rabe. Prijazno jih hočeta prepričati, naj delajo počasi in zbrano in naj ne hlastajo za nenavadnostmi. Čudita se, da nekateri izpisovalci še vedno oddajajo listke brez navedkov; takih redakcija ne bo več sprejemala (navajata primere). Besedilo na listku je neposredno gradivo za slovar, zato ga izpisovalci ne smejo po svoje prirejati. Potem navajata precej iztočnic, pri katerih izpisi o besedi malo ali prav nič ne povedo, čeprav ponuja vir pogosto zelo dobro besedno okolje. Veliko napak odkrivata tudi v zvezi z obliko iztočnic, npr. pri *zaraščen* v besedilu je narejena iztočnica *zarastiti*, pri *zbroden zbrosti*, pri *neprezračen neprezračiti* itd. Poudarjata, da pri tem ne gre samo za spodrsaljaje, ampak večinoma za neznanje in površnost. Opozarjata tudi na nosilno besedo v frazi ipd.

Govorita tudi o odnosu do lastnih imen in razlagata, kdaj se lastno ime izpiše in kdaj ne (prehodi med občna imena); dalje še o pravopisu in slovničnih posebnostih (tip *-avec* : *-alec* je sistemski, zato na take stvari ni treba posebej opozarjati). Na koncu poskušata zbuditi pri izpisovalcih veselje do dela in ljubezen do jezika; apelirata na zavest odgovornosti. Pripominjata, da izpisovalci sodelujejo pri veliki nalogi SAZU,

pri ustvarjanju velikega slovarja slovenskega jezika. Dodajata še, da bodo odslej listke sproti pregledovali, nagrado določali šele po pregledu glede na kakovost izpisov; za naprej bodo izpisovalci morali delati po naročilu in dogovoru in ne več po svoji izbiri. Prosita, naj prizadejti upoštevajo pripombe in navodila, saj »bomo le tako v tem letu smotrno šli za velikimi nameni SAZU«.

Statut Inštituta, ki je bil izdelan glede na Zakon o SAZU iz leta 1949 (gre za spremembe in dopolnitve Zakona o SAZU iz leta 1948) našteje v 1. členu te naloge: a) zbiranje slovenskega jezikovnega gradiva iz sedanjih živih govorov, sedanjih in vseh prejšnjih rokopisov in tiskov, iz urbarjev in historičnih listin, iz dejstev lingvističnega odnosa slovenskega jezika do drugih slovanskih in do sosednih romanskih in germanskih jezikov oziroma njihovih dialektov; b) uporaba tega gradiva za pripravo in izdelavo standardnih del o slovenskem jeziku: 1. pravopisni in pravorečni slovar; 2. slovar knjižnega jezika; 3. opisna gramatika knjižnega jezika; 4. historična gramatika; 5. historični in etimološki slovar; 6. historično-onomastični slovar; 7. historično-topografski slovar; 8. lingvistični atlas; 9. zbornik dialektičnih tekstov; 10. zbornik historičnih tekstov; 11. fonogramski arhiv dialektov (gl. *Letopis SAZU* 3, Ljubljana 1950, 41–42).

Glede na prejšnje razporeditve nalog zdaj preseneča postavitev pravopisnega in pravorečnega slovarja na prvo mesto. Ta premik se je zgodil pač zaradi tega, ker je bil Slovenski pravopis v letu 1949 že končan in dotiskan (izšel je naslednje leto). Pripravili so ga isti sodelavci, ki so bili kot glavni omenjani tudi v zvezi s slovarjem knjižnega jezika (Ramovš, Bajec, Kolarič, Rupel, Šmalc, Šolar). Po njegovem izidu, ko je bil Ramovš že predsednik SAZU, je v *Novem svetu* 1950 v treh nadaljevanjih (947–953, 1045–1052, 1147–1152) izšla zelo ostra in odklonilna ocena Boža Vođuška; odgovoril mu ni Ramovš, temveč Bajec, ki je bil prav takrat po treh letih docenture predlagan za izrednega profesorja za opisno slovnico slovenskega knjižnega jezika (gl. A. Bajec, *Rast slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1951).

V drugi točki je zdaj na kratko imenovan samo slovar knjižnega jezika, ne več dva (veliki in prenovljeni Pleteršnik oz. priročni). Ko se na naštetih nalogah sklicuje Ramovš v svojem poročilu o delu Inštituta za leti 1950 in 1951, o slovarju določneje in obširneje spregovori (gl. *Letopis SAZU* 4, Ljubljana 1952, 187–190). Pohvalno omenja, da znaša zdaj celotna slovanska kartoteka nekaj nad 950 tisoč listkov, da je »velikanska večina ekscerpiranih del iz novejšje dobe, po Pleteršniku 1895, ker si je Inštitut postavil za nalogo, da zbere najprej gradivo, s katerim bo možno čimprej oskrbeti primeren slovar sodobnega knjižnega jezika za praktično uporabo kot nadomestilo že redkega Pleteršnika«. Vendar v

nadaljevanju to ugotovitev precej zamegli, ko govori o tem, da je bil leta 1951 narejen poskus, kakšen slovar bi se dal sestaviti z zbranim gradivom (iztočnice *glava-glavu, reč-red, sil-sim*), pravi, da se je pokazalo, da nabrano besedje močno presega Pleteršnika v frazeološkem pogledu v sodobnem knjižnem jeziku, da pa ne nudi še *podatkov o starosti besed in njih pokrajinski razširjenosti* (podčrtal F. J.). Zato bo naloga Inštituta, po Ramovšu, najprej ta, da gradivo dopolni tudi v teh dveh pogledih. Z zadnjima predlogoma in zahtevama je pravzaprav preklical tisto, o čemer je govoril na začetku, namreč, kakšno naj bi bilo nadomestilo za Pleteršnika. S tem ko naj bi za slovar ugotavljali starost in pokrajinsko razširjenost besed, se je zamisel razšla s sodobnostjo in knjižnostjo ter se spustila v negotovo in neraziskano zgodovino besed in na še manj obvladljivo narečno slovaropisje; oboje pa ne bi dalo za slovar sodobnega knjižnega jezika posebno pomembnih informacij (tudi če bi se v resnici v daljni prihodnosti lahko izpeljalo). Sicer ni znano, ali so bili ti »neuresničljivi« načrti Ramovševi, nedvomno so nastali iz konceptualne in časovne zadrege, saj se je na ta način izdelava slovarja upravičeno pomaknila daleč v prihodnost; vsaj še nekaj let po Ramovševi smrti in Šolarjevem zaporu se je slovaropisno iskanje pod Kolaričevim in Voduškovim vodstvom še gibalo v tej smeri.

Danes težko razumemo, kako je bilo mogoče, da leta 1951, ko je na Poljskem izšel poskusni snopič poljskega slovarja (W. Doroszewski (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego: Zeszyt dyskusyjny*) in se je ob njem razvila vsestranska slovaropisna razprava, v naših krogih ni bilo nobenega odmeva; zamujena je bila lepa priložnost za izčiščenje slovenskih slovarskih načrtov. Ramovš se je gotovo zavedal, da njegovim globoki znanstveni interesi niso v knjižnem slovaropisju, ampak v zgodovini in dialektologiji slovenskega jezika; vodstvo vseh teh del je sprejel v prepričanju, da s tem stvari lahko največ pripomore in da se bodo mlajši leksikografsko izobrazili in tako izpolnili zastavljene naloge. Vendar je trajalo še desetletje, da smo dobili odgovor na vprašanje, kakšen slovar naj nastane in za koga bo napisan; na tej podlagi so bila izoblikovana jasna načela, utrjeni in predvideni vsi postopki za pridobivanje, kartotečno ureditev in slovarsko obdelavo gradiva.

Inštitut je bil po omenjenem statutu organizacijsko razdeljen na 5 komisij (odborov ni več): za slovar knjižnega jezika; za etimološki in historični slovar; za slovenski lingvistični atlas; za slovar slovenskih priimkov; za kulturo slovenskega jezika (bivši Župančičev Zavod).

Iz nekaterih ohranjenih podatkov je mogoče sklepati, da je Ramovš v letih 1951 in 1952 deloma zaradi napredujoče bolezni deloma zaradi zunanjega oblastnega pritiska že težko obvladoval položaj na SAZU in v Inštitutu; težko se je tudi odločil glede svojega naslednika na Filozof-

ski fakulteti. Ko so bili mimo srečni dnevi, ki jih je doživljal ob izidu jubilejnega zbornika za 60-letnico rojstva (o tem pričajo njegove zahvale številnim vidnim sodelavcem, posebno iz tujine), je že v začetku leta 1951 (12. januarja) s kancem grenkobe naznanil dekanatu FF, da namerava po izpolnjenih pogojih konec junija zaprositi za upokojitev. In v dopisu nadaljuje: »Preden zapustim katedro slovenskega jezika na naši fakulteti, smatram za svojo dolžnost, da poskrbim za naslednika. Po kritični presoji morebitnih kandidatov za historični del moje katedre (deskriptivnega opravlja doc. Anton Bajec), sem se moral odločiti za *dr. Rudolfa Kolariča*, višjega znanstvenega sodelavca pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.« Po kratki strokovni predstavitvi ga predlaga za *honorarnega predavatelja zgodovine slovenskega jezika*. V predlogu sta opazni dve nenavadnosti: »sem se *moral* odločiti« in naziv predavatelj, ki nikakor ne ustreza stopnji višjega znanstvenega sodelavca. Iz tega je tudi razvidna precejšnja improviziranost in začasnost tega »nasledstva«. Globinsko se je za svojega naslednika, namreč za Tineta Logarja, odločil že veliko prej, ko je pregledoval njegove dialektološke zapise in ocenjeval njegova nova dognanja; vendar ga zdaj zaradi znanih političnih dogodkov (po kominformu 1948) ni mogel predlagati za učitelja na fakulteti; bilo je že veliko, da ga je dobil nazaj na Inštitut (1950). Prošnja za delni bolezenski dopust za zimski semester 1951/52 (1. oktobra 1951) kaže, da Ramovš ni zaprosil za napovedano upokojitev; zdaj je nadrobneje opisal svojo bolezen, zlasti delno ohromelost in posledice na levi strani glave. Ta opis je še dopolnil v svoji zadnji prošnji za bolezenski dopust na dekanat FF (6. marca 1952): »Predvsem opozarjam na ohromelost v jezični ploskvi, ki mi ne daje sproščene govorice in tudi memoria, ki je bila dvakrat po kapi prizadeta, me ovira pri govorjenju.« Itd.

Spomladi 1952 se je govorilo o združevanju akademjskih in univerzitetnih znanstvenih enot, zato je bil v nevarnosti tudi obstoj Inštituta za slovenski jezik. Tako je Ramovš 25. marca pisal Šolarju, ki je bil upravnikov namestnik: »Dragi Šolar, napiši mi – takole za eno tipkano polo (mišljena je stran – F. J.) – nekaj misli o našem jezikovnem inštitutu v ti smeri, da je njegova nujnost pri akademiji potrebna in da se ga ne da združiti s seminarjem na univerzi. Po 6. aprilu bo predsedstvena seja sklepala o strnitvi akademjskih in univerzitetnih inštitutov in za ta korak je potreben nekšen elaborat.« Sledi še kratko navodilo o vsebini.

Šolar je izdelal naročeno utemeljitev na dveh tipkanih straneh. V uvodu poudarja, da je bila pri urejanju SAZU Inštitutu za slovenski jezik zaupana ena njenih bistvenih in osrednjih nalog: skrb za pripravo in izdajo reprezentativnih narodnih del s področja jezika. Nato našteje

dela, ki jih Inštitut izvaja; predstavi raziskovalne postopke na Inštitutu, ki zahtevajo stalnost v kadrovski sestavi, visoko stopnjo organiziranosti in varovanja zbranega gradiva, medtem ko je delo v univerzitetnih seminarjih (inštitutih) usmerjeno predvsem v usposobitev študentov na širšem strokovnem področju. Delo v seminarjih in akademijskih inštitutih pogosto vodijo isti ljudje, zato je povezava med obema ustanovama mogoča in koristna, vendar to še ni združitev, ki bi gotovo prizadela obe strani. Končuje z mislijo, da so se akademije ustanovljale prav zaradi izvrševanja opisanih nacionalno pomembnih del, ki daleč presega jo univerzitetne seminarske okvire. »Bilo bi nesmotrno, da Slovenci pri vsi svoji zamudi tvegamo poskus take združitve in izgubljam dragoceni čas, namesto da z vsemi razpoložljivimi silami – in teh ni veliko! – hitimo popravljati, kar smo zamudili.«

O tem, da so se nad Inštitutom takrat res zbirali temni oblaki, priča tudi sočasna zahteva upravne pisarne SAZU (1. aprila 1952), naj Inštitut opiše tekoče delo uslužbencev in njihovo uspešnost pri tem. Šolar je 7. aprila sestavil odgovor (podpisal ga je Ramovš), v katerem o vseh sodelavcih (Rudolf Kolarič, Tine Logar, Joža Pograjc), razen o sebi, poroča, da opravljajo delo »vestno (z vnemo) in strokovno odlično«.

Ramovševo razpoloženje v tistem času odsvita njegovo pismo (17. marca 1952) primariju Francu Brandstetterju na Jesenice (tam se je prejšnje leto zdravil); sporoča mu, da je mesto na interni kliniki v Ljubljani, kamor bi bil rad prišel, že zasedeno in »da bo moral vgrizniti v to kislo jabolko in ostati na Jesenicah. Moje mnenje je tudi tako, da je tako bolje. Na Jesenicah ste gospod, tukaj pa bi bili hlapec pri sedanjih razmerah. ... Ob samih negativnih vesteh seveda ne morete biti veseli. Toda v teh časih, ko sploh ni veselja, smemo biti srečni vsi, da se sploh še giblamo v svojem krogu in delamo«.

Enega najhujših psihičnih udarcev in muk je Ramovš doživel prav zadnje mesece svojega življenja, ko se je razplamtela afera Belić – Mikuš – Ramovš ob izidu knjige Radivoja Franciscusa Mikuša *À propos de la syntagmatique du professeur A. Belić* pri SAZU (prim. J. Rotar, *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem*, Ljubljana 1990 (Korespondence pomembnih Slovencev 10), 123–128 in 154–155). Dne 2. avgusta, poldrugi mesec pred smrtjo pa je Fran Ramovš sporočil slavistu Ernstu Dickenmannu v Švico (ta mu je pošiljal zdravila) svojo slutnjo: Ich befinde mich direkt vor dem September, dem ich alles mögliche zutraue (Arhiv Inštituta, 1952).